

Sammenhængen mellem demokratiske værdier og normer belyst ved en fynsk undersøgelse*

Johannes Thestrup Pedersen

Uoverensstemmelsen mellem demokratiske værdier og normer belyst ved tidligere undersøgelser

I sin bog *Who Governs?* skriver den amerikanske politolog Robert A. Dahl, »... a common tendency of mankind – and not least of Americans – is to qualify universals in application while leaving them intact in rhetoric«. ¹⁾ Tidligere undersøgelser af demokratiske værdier (forstået her som opfattelser af det ønskværdige demokrati) og af deres anvendelse i konkrete situationer bekræfter Dahls generalisering. Studier foretaget af de amerikanske samfundsforskere Samuel Stouffer, James Prothro og Charles Grigg, og Herbert McClosky vidner om en betragtelig uoverensstemmelse mellem det amerikanske folks demokratiske værdier og normer (forstået her som anvendelse af disse værdier i bestemte politiske situationer). ²⁾ Som illustration kan nævnes, at skønt 89 procent af den voksne amerikanske befolkning støttede princippet om ytringsfrihed,

* Den undersøgelse, som skal beskrives nærmere i denne artikel, blev finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Spørgeskemaet blev skrevet af Johannes Thestrup Pedersen og Palle Svensson, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Vi modtog kommentarer og kritik især fra Kirsten Just Jensen, Esther Körmendi og Finn Madsen, Socialforskningsinstituttet. Socialforskningsinstituttet indsamlede og bearbejdede interviewmaterialet, og Erling Juul Rasmussen, Institut for Samfundsvidenskab, Odense Universitet, udførte mange af de statistiske analyser beskrevet her. Som supplement til den strukturerede interviewundersøgelse af fynboernes politiske værdier foretog forfatteren en dyberegående undersøgelse med ti odenseanere som svarpersoner. De blev udvalgt tilfældigt fra Odense Kommunes Folkeregister. Samtalerne varede sammenlagt to-fire timer og blev optaget på bånd. Respondenterne modtog 30 kr. pr. time interviewtid, og disse beløb blev bevilget af dagbladet Fyens Stiftstidende. De båndoptagne interviews blev nedskrevet af Aase Thykjær, Institut for Samfundsvidenskab, Odense Universitet. En tidligere version af denne artikel blev diskuteret ved et aftenseminar for lærere ved Institut for Samfundsvidenskab, Odense Universitet, og forfatteren er taknemmelig for den modtagne kritik.

1) Citeret fra Robert A. Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City* (New York og London: Yale University Press, 1961), p. 319.

2) En sådan sondring er ikke alment accepteret i litteraturen, hvor man kan finde henvisninger til begrebet »værdinormer«. En god analyse af begreberne »værdi« og »norm« findes i Mogens Blegvads indledningsforedrag om begrebsdannelsesproblematik ved seminaret om værdiopfattelser og værdisystemers udvikling, 7.-8. oktober 1977. Dette foredrag er trykt i en rapport om forskningsfeltet »værdiopfattelser og værdisystemers udvikling«, Udvalget vedrørende værdiopfattelser og værdisystemers udvikling, København, juni 1978. Se også Johannes Thestrup Pedersen, »Den danske befolknings politiske værdier og værdiprioriteter«, *Økonomi og Politik*, Vol. 52, No. 1 (1978), pp. 75-81.

ville kun 27 procent tillade, at en kommunist holdt en offentlig tale, og kun 37 procent ville tillade, at en ateist holdt en offentlig tale.³⁾ Et andet eksempel kommer fra James Prothro og Charles Griggs undersøgelse af demokratiske værdier i almindelighed og deres engagement i konkrete politiske situationer. De to amerikanske forskere målte folks tilslutning til princippet om politisk lighed ved hjælp af deres svar på udsagnet »Enhver borger bør have lige stor mulighed for at øve indflydelse på regeringens politik«, og en af anvendelserne af dette princip blev målt ved hjælp af svar på følgende udsagn, »I en folkeafstemning i en by bør kun folk, som er velinformerede om det problem, der stemmes om, have ret til at stemme«. Mens mere end 95 procent af respondenterne var enige i det første udsagn, var kun 49 procent uenige i det andet udsagn.⁴⁾ Endelig kan det nævnes, at McClosky fandt i sin undersøgelse fra midten af 1950'erne, at 89 procent af respondenterne var enige i udsagnet, »Jeg tror på ytringsfrihed for alle, lige meget hvilke synspunkter de har«, men 37 procent var også enige i udsagnet, »En person bør ikke have ytringsfrihed, hvis han ikke ved, hvad han taler om.«⁵⁾ Disse eksempler fra forskellige amerikanske opinionsundersøgelser leder til en forventning om, at der er markant større støtte i den almene befolkning for demokratiske værdier generelt end for deres anvendelse i konkrete politiske situationer.⁶⁾

Et forskningsdesign til at beskrive og forklare uoverensstemmelsen mellem demokratiske værdier og normer

Nedenstående præsenteres en funktionssætning (»mapping sentence«) til at analysere forholdet mellem demokratiske værdier og deres anvendelse i konkrete politiske situationer.⁷⁾ Denne funktionssætning, som er gengivet i tabel 1, lyder i sin helhed: det omfang hvori respondent (x) mener, at han selv eller andre bør have tilladelse til at udføre demokratiske eller udemokratiske handlinger med instrumentelt eller ekspressivt formål, kan afbildes i en positiv eller negativ norm. Funktionssætningen indeholder tre nøgleord (»facets«), (A, B og C i ta-

3) Se Herbert McClosky, »Consensus and Ideology in American Politics«, *American Political Science Review*, Vol. 58, No. 2 (Juni, 1964), p. 336, og Samuel A. Stouffer, *Communism, Conformity, and Civil Liberties* (Gloucester, Mass.: Smith, 1963), p. 31.

4) Se James W. Prothro og Charles M. Grigg, »Fundamental Principles of Democracy: Bases of Agreement and Disagreement«, *Journal of Politics*, Vol. 22 (maj, 1960), pp. 276-94.

5) Se McClosky, Op.cit., pp. 366-67.

6) Data fra Israel som også viser, at demokratiske værdier er mere populære end demokratiske normer, findes i Rita J. Simon og Kenneth Mann, »Public Support for Civil Liberties in Israel«, *Social Science Quarterly*, Vol. 58 (September, 1977) pp. 283-92. Se også David G. Laurence, »Procedural Norms and Tolerance: A Reassessment«, *American Political Science Review*, Vol. 70 (Marts, 1976), pp. 80-100.

7) Funktionssætningen (»the mapping sentence«) er udviklet af Louis Guttman, se for eksempel hans artikel, »Social Problem Indicators«, i *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1971, pp. 40-46, og Schlomit Levy, »Use of the Mapping Sentence for Coordinating Theory and Research: A Cross-Cultural Example«, *Quality and Quantity*, Vol. 10 (1976), pp. 117-25.

bel 1) nemlig gruppe, handling og formål. Hvert nøgleord eller facet har en række elementer (*»structs«*); således har facettet »gruppe« elementerne »selv« (her forstået i bredere forstand som positiv referencegruppe eller »in-group«) og »andre« (her forstået som negativ referencegruppe eller »out-group«). En bestemt kombination af elementer (*»structs«*) fra de forskellige facetter kaldes et *»structuple«*. For eksempel er spørgsmålet »Mener De, at vi i vort samfund bør tillade at militærnægtere indsamler underskrifter for at få Danmark ud af Fællesmarkedet?« en stikprøve fra populationen af sætninger, som kombinerer en »out-group«, der foretager en demokratisk handling med et instrumentelt formål.

Tabel 1. En teoretisk funktionssætning for demokratiske normer

Det omfang hvori respondent (x) mener, at

A

- (1. selv) bør have tilladelse til at udføre
(2. andre)

B

- (1. demokratiske) handlinger med
(2. udemokratiske)

C

- (1. instrumentelt) formål —————→
(2. ekspressivt)

(positiv)
til norm
(negativ)

Vi forventer, at sandsynligheden for, at en persons norm er tolerant, er en funktion af 1. hans evaluering af den pågældende aktørgruppe, 2. hans tolerance af den givne handling i almindelighed, og 3. hans støtte af det givne formål. For at kunne estimere de funktionelle sammenhænge mellem disse variable har vi anvendt en måleprocedure fra et meningsrundspørge, som blev gennemført af National Opinion Research Center, Chicago, i 1971.⁸⁾ Vi har i vort spørgeskema anvendt spørgsmål og udsagn, som producerer særskilte målinger af respondenternes evaluering af forskellige befolkningsgrupper, deres tolerance over for demokratiske handlinger i almindelighed, deres meninger om politiske

8) Denne undersøgelse er beskrevet i Lawrence, Op.cit., pp. 80-100. Måleprocedurens validitet bekræftes af andre undersøgelser, som viser, at det er muligt at måle holdningers komponenter separat, se Harry C. Triandis, »Toward an Analysis of the Components of Interpersonal Attitudes«, p. 230, i Carolyn W. Sherif og Muzafer Sherif (eds.), *Attitude, Ego Involvement, and Change* (New York: John Wiley and Sons, 1967).

spørgsmål og endelig deres tolerance over for forskellige hypotetiske politiske situationer, som kombinerer elementer fra to eller tre af de ovennævnte facetter: gruppe, handling og formål. Denne procedure gør det muligt at måle ikke blot graden af overensstemmelse mellem demokratiske værdier og normer (således som de tidligere amerikanske undersøgelser omtalt ovenfor har gjort), men også den grad, hvori indtryk af aktørgrupper og meninger om politiske spørgsmål er kilder til uoverensstemmelse.⁹⁾

Uoverensstemmelsen mellem demokratiske værdier og normer belyst ved en fynsk undersøgelse

Den fynske undersøgelse fandt sted i august og september 1977. Den var optakten til en landsomfattende undersøgelse af danskernes politiske værdier, som fandt sted i efteråret 1979. Interviewoplysningerne blev indsamlet af interviewere fra Socialforskningsinstituttet i perioden fra den 26. august til den 11. september.¹⁰⁾ De foreliggende data belyser bl. a. den tidligere omtalte diskrepans mellem demokratiske værdier og normer i den almene befolkning og bekræfter hypotesen om støtte støtte for demokratiske værdier i almindelighed end for deres engagement i mere konkrete politiske situationssammenhænge.

Følgende spørgsmål blev brugt til at måle respondenternes demokratiske værdier, »I det følgende nævner jeg nogle handlinger, som folk somme tider foretager sig for at protestere eller blot for at vise, hvad de mener. Ved hver handling bedes De oplyse, om De i almindelighed mener, at den *altid* bør tillades, *undertiden* bør tillades eller *aldrig* bør tillades.« Disse handlinger drejer sig om gennemførelse af en underskriftsindsamling, kritik af regeringen og del-

9) En enkelt amerikansk undersøgelse beskæftiger sig med aktørgrupper og politiske spørgsmål som kilder til uoverensstemmelse mellem demokratiske værdier og normer. Den adskiller sig dog fra den fynske undersøgelse m.h.t. forskningsdesign, analysemetode, aktørgrupper og politiske spørgsmål, se Lawrence, Op.cit., pp. 80-100. Det almene problem at estimere de relative vægte af forskellige komponenter (e.g. race, social klasse, erhverv, nationalitet, sprog og politisk mening) i folks holdninger til komplekse stimulusobjekter (repræsenteret e.g. som spørgsmål, udsagn, billeder og lyd) omtales i en serie undersøgelser foretaget af Harry C. Triandis, Wallace D. Loh og Leslie Ann Levin, »Race, Status, Quality of Spoken English, and Opinions about Civil Rights as Determinants of Interpersonal Attitudes«, *Journal of Personality and Social Psychology* (1966), Vol. 3, No. 4, pp. 468-72; Harry C. Triandis, Earl E. Davis og Shin-Ichi Takezawa, »Some Determinants of Social Distance Among American, German, and Japanese Students«, *Journal of Personality and Social Psychology* (1965), Vol. 2, No. 4, pp. 540-551; and Harry C. Triandis og Leigh Minturn Triandis, »Race, Social Class, Religion, and Nationality as Determinants of Social Distances«, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, (1960), Vol. 61, No. 1, pp. 110-118.

10) Stikprøveplanen er beskrevet i notat fra Socialforskningsinstituttet af den 21. marts 1978 om »Stikprøveudvalg til prøveundersøgelsen af »Demokratiske værdier«. De 135 respondenter udgjorde den opnåede del af en oprindelig stikprøve på 180 respondenter; opnåelsesprocenten var således 75.0. Respondenterne blev udvalgt tilfældigt i fire kommuner: 30 respondenter blev udvalgt i Odense, 33 i Nyborg, 37 i Munkebo og 35 i Ørbæk. Da stikprøveproportionen varierede fra kommune til kommune, er stikprøvens repræsentative karakter ikke klart bestemt i denne undersøgelse. Derfor er de statistiske analyser beskrevet nedenfor uden test for statistisk signifikans.

tagelse i fredelige demonstrationer. De kan naturligvis kun betragtes som en meget beskednen stikprøve fra universet af demokratiske værdier. Tabel 2 præsenterer fordelingerne af svar på disse tre spørgsmål fra de 135 fynske respondenter.

Tabel 2. Fordelingen af tolerance overfor demokratiske handlinger blandt respondenter på Fyn

Handling	Bør altid tillades	Bør undertiden tillades	Bør aldrig tillades	N
At gennemføre en underskriftsindsamling	62.7 %	27.6 %	9.7 %	134
At kritisere regeringen (f. eks. i en tale på et møde eller i et læserbrev i en avis)	81.2 %	11.3 %	7.5 %	133
At deltage i fredelige demonstrationer	74.4 %	10.5 %	15.0 %	133

Tabel 2 viser, at ganske betydelige flertal af de fynske respondenter i almindelighed er tolerante overfor demokratiske politiske handlinger: 62.7 procent mener, det altid bør tillades, at folk gennemfører en underskriftsindsamling; 81.2 procent mener, det altid bør tillades, at folk kritiserer regeringen; og endelig mener 74.4 procent, det altid bør tillades, at folk deltager i fredelige demonstrationer. Hvis vore respondenter overfører deres demokratiske værdier på deres normer, så angiver disse procenter de minimale grænser for deres villighed til at tolerere bestemte demokratiske handlinger i konkrete situationssammenhænge.

For at kunne måle graden af overensstemmelse mellem demokratiske værdier og normer blandt vore respondenter har vi indsamlet materiale om deres tolerance overfor de demokratiske handlinger beskrevet ovenfor, når de foretages i forskellige hypotetiske situationer. Tabel 3 beskriver den operationelle funktionssætning for vore konkrete demokratiske normudsagn. Læseren vil bemærke, at elementerne »demokratiske handlinger« og »ekspressive formål« i den teoretiske funktionssætning beskrevet i tabel 1 er udeladt. Det skyldes dels vor særlige interesse i demokratiske værdier, dels den knappe plads i spørgeskemaet. Selv i den reducerede operationelle funktionssætning er der 72 mulige kombinationer af to eller tre elementer fra de tre facetter. En del af disse spørgsmål beskriver ganske usandsynlige situationer og udelades derfor. (Vi spurgte f. eks. ikke vore respondenter, om de mente, at pensionister bør have lov til at demonstrere for at få ophævet forbudet mod narkotika). Andre kombinationsmuligheder blev elimineret for at maksimere variationen i indholdet af de forskellige normudsagn. Alligevel viste undersøgelsen klart, at adskillige respondenter havde svært ved at diskriminere mellem udsagnene. De følte,

at »udsagnene gentog sig selv«, at »det havde de allerede svaret på«, etc. Det endelige resultat af vor elimineringsprocedure blev 11 spørgsmål, som vi brugte til at måle vore respondents tolerance overfor demokratiske handlinger i forskellige hypotetiske situationer.

Tabel 3. En operationel funktionssætning for demokratiske normer

Det omfang hvori respondent (x) mener, at

A

- (1. fagforeningsfolk) bør have tilladelse til at
- (2. pensionister)
- (3. offentlige ansatte)
- (4. militærnægtere)

B

- (1. gennemføre en underskriftsindsamling) med det formål at
- (2. kritisere regeringen)
- (3. deltage i fredelige demonstrationer)

C

- (1. få Danmarks hjælp til U-landene udvidet) —————▶
- (2. få Danmark ud af Fællesmarkedet)
- (3. bekæmpe arbejdsløsheden)
- (4. ophæve forbudet mod narkotika)

(positiv)
til norm
(negativ)

Graden af uoverensstemmelse mellem demokratiske værdier og normer kan måles både på det aggregerede og det individuelle niveau, men vi vil her koncentrere opmærksomheden om det aggregerede niveau, ligesom tidligere undersøgelser har gjort det. I de næste sektioner vil vi behandle den teoretisk interessante og empirisk dominerende uoverensstemmelse mellem demokratisk værdi og udemokratisk norm på det individuelle niveau og forsøge at opstille forklaringer. Fordelingerne af de fynske respondents svar på vore demokratiske normspørgsmål kan aflæses af tabel 4. Tabel 4 viser, at 57.9 procent af respondenterne vil tillade, at der indsamles underskrifter for at få Danmarks hjælp til U-landene udvidet, og at 64.7 procent vil tillade, at fagforeningsfolk samler underskrifter for at få Danmark ud af Fællesmarkedet. Disse procenter ligger betydeligt under et demokratisk konsensus-kriterium lig, for eksempel, 75 procent (midtpunktet mellem simpelt flertal og enstemmighed).¹¹⁾ På den anden side

11) Begrebet demokratisk konsensus diskuteres e.g. i Ernest S. Griffith, John Plamenatz og J. Ronald Pennock, »Cultural Prerequisites to a Successfully Functioning Democracy: A Symposium«, *American Political Science Review* (1956), Vol. 50, pp. 101-37, og McClosky, Op.cit.

afviger de ikke markant fra de 62.7 procent nævnt tidligere, som mente, at en underskriftsindsamling altid bør tillades. Der synes således ikke at være nogen signifikant forskel på respondenternes aggregerede tolerance for underskriftsindsamlinger i almindelighed og i mere konkrete situationer.

Tabel 4. Fordelingen af tolerance overfor demokratiske handlinger i konkrete situationer blandt respondenter på Fyn

Handling	Ja %	Nej %	Ved ikke %	N
At der indsamles underskrifter for at få Danmarks hjælp til U-landene udvidet	57.9	40.6	1.5	133
At fagforeningsfolk samler underskrifter for at få Danmark ud af Fællesmarkedet	64.7	27.8	7.5	133
At pensionister kritiserer regeringen	81.5	17.0	1.5	135
At offentligt ansatte personer kritiserer regeringen	68.1	28.9	3.0	135
At militærnægtere gang på gang kritiserer regeringen	58.6	36.8	4.5	133
At regeringen kritiseres for ikke at gøre nok for at bekæmpe arbejdsløsheden	69.6	22.2	8.1	135
At regeringen kritiseres for ikke at ville ophæve forbudet mod narkotika	30.1	66.9	3.0	133
At pensionister afholde ren demonstration	72.9	24.1	3.0	133
At militærnægtere afholder en demonstration	53.3	44.4	2.2	135
At folk demonstrerer, fordi regeringen ikke gør nok mod arbejdsløsheden	66.2	30.1	3.8	133
At folk demonstrerer for at få ophævet forbudet mod narkotika	33.3	65.2	1.5	135

Med hensyn til kritik af regeringen vil det erindres, at 81.2 procent af respondenterne mente, at en sådan handling altid bør tillades. Tabel 4 viser, at i de forskellige situationer som involverer kritik af regeringen, opnås dette tolerance-niveau kun i ét tilfælde: 81.5 procent mener, at pensionister bør have lov til at kritisere regeringen. I de øvrige tilfælde ligger toleranceniveauet betydeligt lavere: for eksempel mener kun 58.6 procent, at militærnægtere bør have lov til at kritisere regeringen, og blot 30.1 procent vil tillade kritik af regeringen, fordi den ikke vil ophæve forbudet mod narkotika. Det kan sammenfattende bemærkes, at der med hensyn til kritik af regeringen er en klar tendens til, at et forholdsvis højt toleranceniveau i almindelighed sameksisterer med et betydeligt lavere niveau, når kritik af regeringen bliver sat i mere konkrete situationssammenhænge.

Endelig har vi materiale om de fynske respondents tolerance for demonstrationer i konkrete sammenhæng, hvilket også bekræfter vor forventning om større støtte for demokratiske værdier i almindelighed end for deres anvendelse i konkrete situationer. Det vil erindres, at 74.4 procent erklærede, at deltagelse i fredelige demonstrationer altid bør tillades. Dette toleranceniveau opnås tilnærmelsesvis i den hypotetiske situation, hvor pensionister afholder en demonstration: Tabel 4 viser, at 72.9 procent, at denne handling bør tillades. På den anden side mener kun 53.3 procent, at militærnægtere bør have lov til at afholde en demonstration, og blot 33.3 procent mener, at folk bør have lov til at demonstrere for at få ophævet forbudet mod narkotika. Disse oplysninger bekræfter, at fynboer udviser en klar tendens til at modificere deres tolerance for demokratiske handlinger, når disse sættes i bestemte situationssammenhænge. Med undtagelse af handlingen »at gennemføre en underskriftsindsamling«, som kun var inddraget i to hypotetiske situationer, formindskedes vore respondents tolerance betydeligt, når de almene demokratiske handlinger blev nøjere specificeret. Disse resultater bekræfter tidligere undersøgelsers konklusioner om, at der ikke findes nogen demokratisk konsensus i befolkningen om tilladeligheden af konkrete demokratiske handlinger, ej heller overensstemmelse med tolerancen for demokratiske handlinger i almindelighed.

Forklaring på uoverensstemmelsen mellem demokratiske værdier og normer ved hjælp af respondents egne ord

Vor forklaring på de iagttagne forskelle mellem vore respondents demokratiske værdier og normer tager sit udgangspunkt i vor tidligere omtalte forventning om, at sandsynligheden for, at en persons norm er tolerant, er en positiv funktion af 1. hans positive evaluering af den pågældende aktørgruppe, 2. hans tolerance af den givne handling i almindelighed, og 3. hans støtte af det givne formål. Derfor kan uoverensstemmelse mellem almen tolerance og intolerant norm forventes at opstå, hvis den pågældende person ser negativt på den pågældende gruppe og/eller opponerer mod det givne formål. Vi kan illustrere denne forklaring ved nogle citater fra respondents egne forklaringer af deres udemokratiske normer. Som supplement til Socialforskningsinstituttets strukturerede interviewundersøgelse af 135 fynboers politiske værdier foretog forfatteren i foråret 1978 en ustruktureret undersøgelse med ti odenseanere som svarpersoner. Denne undersøgelse omfattede både de strukturerede spørgsmål og svar anvendt af Socialforskningsinstituttets interviewere og en serie spørgsmål uden strukturerede svar, som hovedsagelig byggede på Robert Lanes forskning om amerikanske arbejderes demokratiske ideologi.¹²⁾ Af særlig interesse i denne forbindelse er, at forfatteren efter at have gennemgået det strukturerede

12) Se Robert Lane, *Political Ideology* (Glencoe, Illinois: The Free Press, 1962).

spørgeskema med respondenterne i én session noterede uoverensstemmelser mellem deres demokratiske værdier og udemokratiske normer og derpå i en senere session bad dem begrunde deres udemokratiske normer.

Den ovenfor beskrevne forklaringsprocedure kunne ikke anvendes på alle ti respondenter. Forfatteren talte for eksempel med en 41 årig buschauffør, som fugte Henry Fords råd om aldrig at beklage eller forklare sig. Han blev således spurgt,

»De sagde, at i vort samfund kan vi ikke tillade, at militærnægtere gang på gang kritiserer regeringen. Hvorfor synes De det?«

Han svarede,

»Det vil jeg ikke svare på.«

Endnu et eksempel på at denne forklaringsprocedure kan bryde sammen, kommer fra følgende konversation med buschaufføren,

»Til allersidst var det spørgsmålet om, at offentligt ansatte skulle have lov til at kritisere regeringen, og det mente De ikke, at offentligt ansatte skulle have lov til, og det er der også mange andre, der mener. Det jeg gerne vil spørge Dem om, det er: Hvad er Deres begrundelse for, at De ikke synes det?«

Han svarede,

»Det ved jeg ikke, det kan jeg ikke give nogen grund for.«

I de fleste tilfælde var det imidlertid let at få respondenterne til at artikulere deres begrundelser for at have udemokratiske normer. Vi vil først illustrere den rolle, negative vurderinger af den givne aktørgruppe kan spille som forklaringsfaktor. En 33 årig langtidsledig dame blev stillet følgende spørgsmål,

»Sidst vi talte sammen, sagde du, at i vort land kan vi ikke tillade militærnægtere gang på gang at kritisere regeringen. Jeg vil gerne spørge dig, hvorfor synes du det?«

Hun svarede,

»De kritiserer sådan set det hele ved at være militærnægtere. De indordner sig trods alt ikke under samfundet. Jeg synes ikke, de kan tillade sig sådant noget. Det er trods alt noget, man normalt skal. Det der med at afvige og sådan, det er ikke noget, som jeg synes om.«

En yngre husmor med håndbold som hobby blev også spurgt om sin begrundelse for ikke at ville tillade militærnægtere at kritisere regeringen.

Hun svarede,

»Jeg har nok tænkt på, at de bestemmer jo selv, om de vil være soldat. Jeg tror, jeg har tænkt på, at de vidste, hvad de gik ind til.«

Andre uddrag af samtalerne med de ti odenseanere illustrerer deres modstand mod det pågældende politiske formål som forklaring på uoverensstemmelser mellem deres demokratiske værdier og normer. Mest kontant blev det udtrykt af den ovennævnte husmor, som blev spurgt,

»Jeg vil også godt spørge Dem om en anden ting, som jeg mener, De sagde sidste gang: i vort samfund kan vi ikke tillade, at regeringen kritiseres, fordi den ikke vil ophæve forbudet mod narkotika. Kan De fortælle mig, hvorfor den ikke kan det?«

Hun svarede,

»Jeg mener ikke, at forbudet skal ophæves.«

Et andet eksempel stammer fra en samtale med den ovennævnte langtidsledige dame, som blev spurgt,

»De sagde også, at vi ikke kan tillade, at der indsamles underskrifter for at få Danmarks hjælp til U-landene udvidet.«

Hun svarede,

»Jeg mener, at vi giver nok. Jeg mener endda, at vi giver for meget. Hvis folk de vil give mere, så må de selv gøre det. De behøver ikke at tvinge andre; det må være en frivillig sag. Fordi vi giver skatter nok, og skal vi så give noget oven i, så bliver det for meget.«

Et sidste citat kommer fra et interview med en 26 årig fabriksarbejderske, som bl. a. blev spurgt,

»De sagde også (for et par uger siden), at i vort samfund kan vi ikke tillade, at folk demonstrerer for at ophæve forbudet mod narkotika. Hvorfor mener De det?«

Hun svarede,

»Fordi jeg mener, det er noget grimt noget at demonstrere for. Men det er altså min mening, for i et demokratisk samfund kan man jo godt demonstrere. Det har man lov til, men jeg synes, det er forkert.«

Forklaring på uoverensstemmelsen mellem demokratiske værdier og normer ved hjælp af bivariat statistisk analyse

Det kvalitative materiale fra interviewprotokoller kan naturligvis kun være en

lille del af beviset for den teoretiske funktionssætnings validitet. En skeptiker kan for eksempel indvende, at nogle respondenter ikke selv erkender de operative grunde til, at de deler en bestemt norm, men rationaliserer når de bliver spurgt derom. Han kan også stille spørgsmålstegn ved at diskutere validiteten af funktionssætningen på basis af data fra så spinkel en stikprøve som ti odenseanere. I denne sektion vil vi forsøge at imødegå sådanne kritikpunkter ved at forklare forskellen mellem demokratiske værdier og normer ved hjælp af bivariat statistisk analyse af data fra 135 fynske respondenter. Vi vil vise, at denne analyse bekræfter og uddyber de resultater, som den kvalitative analyse af interviewprotokollerne har frembragt, nemlig at uoverensstemmelse mellem demokratisk værdi og udemokratisk norm i den almene befolkning kan skyldes negativ evaluering af den pågældende aktørgruppe og opposition mod det givne politiske formål.

Den teoretiske funktionssætning for demokratiske normer postulerer, at en respondents norm afhænger af hans holdninger til den pågældende aktørgruppe, den engagerede demokratiske værdi og det givne politiske formål. Overensstemmelse mellem norm og værdi kan opstå ved, at en respondent altid tager stilling til normen alene på grundlag af den involverede demokratiske værdi, ved at han tager stilling til normen på grundlag af alle involverede facetter men tillægger det demokratiske facet så stor værdi, at hans normvalg altid er demokratisk, og ved at han vælger den demokratiske værdi, fordi han mener dette forventes af ham, og dernæst gennemskuer spørgeskemaet og vælger den demokratiske norm for at være konsistent. (Disse tre stier fra demokratisk værdivalg til demokratisk normvalg kan ikke udsøndres empirisk i denne undersøgelse). Uoverensstemmelse mellem norm og værdi kan opstå ved, at en respondent tager stilling til normen ikke alene på grundlag af det involverede demokratiske princip men også sin holdning til den pågældende aktørgruppe og det givne politiske formål og finder, at det personlige udbytte af det demokratiske princip håndhævelse er mindre end de subjektive omkostninger ved at lade en upopulær gruppe fremme et ilde lidt formål. Empirisk vil en sådan uoverensstemmelse finde udtryk i ufuldkomne korrelationer mellem respondenternes demokratiske normer og værdier og i positive korrelationer mellem deres normer og holdninger til aktørgrupper og politiske formål. I det følgende vil vi illustrere denne tankegang ved at analysere de 135 fynske respondents holdning til den hypotetiske situation, hvor fagforeningsfolk indsamler underskrifter for at få Danmark ud af Fællesmarkedet.

Vor operationelle funktionssætning postulerer, at respondenternes tolerance overfor den givne situation afhænger af tre variable: deres syn på fagforeningsfolk, deres holdning overfor underskriftsindsamlinger og deres standpunkt m.h.t. Danmarks medlemskab af Fællesmarkedet. Vore data bekræfter, at respondenternes tolerance afhænger af deres syn på fagforeningsfolk: kun 50.0 procent af de respondenter som har et negativt syn på fagforeningsfolk, er tole-

rante overfor fagforeningsfolk, der indsamler underskrifter for at få Danmark ud af Fællesmarkedet, mens 78.8 procent af dem, som har et positivt syn på fagforeningsfolk, er tolerante. Vore data viser også som ventet, at respondenternes tolerance overfor en demokratisk handling i en konkret sammenhæng afhænger af deres tolerance overfor denne handling i almindelighed, omend sammenhængen langt fra er perfekt. Blandt de respondenter der mener, at underskriftsindsamlinger aldrig bør tillades, vil 50.0 procent tolerere, at fagforeningsfolk indsamler underskrifter for at få Danmark ud af Fællesmarkedet. På den anden side vil 83.3 procent af dem, der mener, at underskriftsindsamlinger bør tillades, tolerere fagforeningsfolkenes underskriftsindsamling. Desuden antyder en sammenligning af mål på korrelation, at effekten af holdning til det demokratiske princip i dette tilfælde ($\text{Gamma} = .63$) har været større end effekten af gruppeevaluering ($\text{Gamma} = .43$). Endelig bekræfter vore data, at folks demokratiske normer afhænger af deres holdninger til de engagerede politiske stridsspørgsmål. Kun 47.6 procent af de personer der støtter Danmarks medlemsskab af Fællesmarkedet, vil tillade, at fagforeningsfolk indsamler underskrifter for at få Danmark ud af Fællesmarkedet, mens 89.4 procent af dem, der ønsker, at Danmark skal forlade fællesmarkedet, er tolerante i denne situation. Denne markante forskel sættes i relief, hvis vi sammenligner den tilsvarende korrelation ($\text{Gamma} = .81$) med korrelationen for holdning til underskriftsindsamling i almindelighed ($\text{Gamma} = .63$). Disse korrelationer antyder, at holdning overfor Danmarks medlemsskab af Fællesmarkedet havde større indflydelse på tolerance i den givne situation end holdning overfor underskriftsindsamlinger i almindelighed. Konklusionen må blive, at tolerance i en given politisk situation afhænger klart af det formål, den givne aktivitet tjener.

Vort næste led i bevisførelsen for funktionssætningens validitet er at efterprøve sammenhængen mellem demokratiske normer, gruppeevaluering, demokratiske værdier og holdninger til politiske stridsspørgsmål i en række forskellige hypotetiske situationer, der systematisk varierer elementerne i den operationelle funktionssætnings tre facetter. Respondenternes svar på de resulterende spørgsmål (»structuples«) muliggør estimation af den funktionelle sammenhæng mellem deres evaluering af en gruppe, for eksempel militærnægtere, og deres demokratiske normer samt denne sammenhængs følsomhed overfor kombinationer af forskellige demokratiske værdier og politiske spørgsmål. Eller forskeren kan fokusere på en demokratisk værdi, såsom kritik af regeringen, og estimere dens effekt på demokratiske normer m.h.t. en række grupper og politiske spørgsmål. Ideelt kunne man ønske sig at analysere et stort antal spørgsmål, som dækkede en betydelig del eller hele den operationelle funktionssætnings overflade. I praksis har vi måttet nøjes med et lille antal spørgsmål til at illustrere det netop beskrevne univers af mulige kombinationer.¹³⁾ Tabellerne 5 og

13) En beskrivelse af dette forskningsdesigns logik findes i John Ross og Perry Smith, »Orthodox Experimental Designs«, pp. 373-381, i Hubert M. Blalock, Jr. og Ann B. Blalock (eds.), *Methodology in Social Research* (New York: McGraw-Hill Book Company, 1968).

6 præsenterer otte af disse spørgsmål samt komparative analyser af virkningerne af respondenternes gruppeevalueringer og meninger om politiske spørgsmål på deres demokratiske normer.

Tabel 5. Komparativ analyse af gruppeevaluering og demokratiske værdier som kilder til tolerance overfor demokratiske handlinger i konkrete sammenhæng

Hypotetisk situation	Gruppe	Demokratisk handling
Pensionister kritiserer regeringen	.05 ¹⁾ (N = 132)	.72 (N = 131)
Militærnægtere kritiserer regeringen	.50 (N = 126)	.71 (N = 126)
Pensionister afholder en demonstration	.09 (N = 128)	.86 (N = 127)
Militærnægtere afholder en demonstration	.50 (N = 131)	.82 (N = 130)

¹⁾ Koefficienterne i tabel 5 er Gamma koefficienter.

I tabel 5 er pensionister og militærnægtere inkluderet som eksempler på aktørgrupper, og kritik af regeringen og afholdelse af fredelige demonstrationer er brugt som eksempler på demokratiske handlinger. Krydsklassifikation af de to facetter producerer fire hypotetiske situationer: pensionister kritiserer regeringen; militærnægtere kritiserer regeringen; pensionister afholder en demonstration; og militærnægtere afholder en demonstration. Det er således muligt at sammenligne virkningen af gruppeevalueringer på demokratiske normer i to situationer: hvor regeringen kritiseres, og hvor en demonstration afholdes. Og vi kan desuden estimere effekten af demokratiske værdier i to tilfælde: hvor den involverede aktørgruppe består af pensionister eller af militærnægtere. Det ses af tabel 5, at respondenternes syn på pensionister formentlig næsten ingen virkning har på deres demokratiske normer: Gamma er lig .05 m.h.t. kritik af regeringen, .09 m.h.t. afholdelse af en demonstration. Derimod korrelerer respondenternes syn på militærnægtere markant med deres demokratiske normer: Gamma er lig .50 både m.h.t. kritik af regeringen og m.h.t. afholdelse af en demonstration. Disse data antyder, at sammenhængen mellem gruppensyn og demokratisk norm måske er forholdsvis konstant for forskellige demokratiske værdier, men at den varierer betydeligt fra gruppe til gruppe. Den korrekte specificerende faktor er måske den grad, hvori den pågældende gruppe er kontroversiel i befolkningens øjne. Mens pensionisterne er vellidte, måske bl. a. fordi de fleste før eller siden selv bliver pensionister, udgør militærnægtere en mere kontroversiel minoritetsgruppe. Vore data viser, at 71.7 procent af respondenterne har et positivt eller meget positivt syn på pensionister, mens kun 28.4

procent har samme syn på militærnægtere; pensionister udgør en »in-group«, militærnægtere en »out-group«. Endelig viser tabel 5 m.h.t. effekten af demokratiske værdier på normer, at respondenternes holdning overfor kritik af regeringen har en meget høj korrelation, både m.h.t. pensionister ($\text{Gamma} = .72$) og militærnægtere ($\text{Gamma} = .71$), og det samme er tilfældet m.h.t. afholdelse af en demonstration: Gamma er lig .86 for pensionister, .82 for militærnægtere.

Tabel 6. Komparativ analyse af demokratiske værdier og holdninger til politiske spørgsmål som kilder til tolerance overfor demokratiske handlinger i konkrete sammenhæng

Hypotetisk situation	Almen handling	Politisk spørgsmål ¹⁾
Regeringen kritiseres for ikke at gøre nok for at bekæmpe arbejdsløsheden	.34 ²⁾ (N=122)	.65 (N=118)
Regeringen kritiseres, fordi den ikke vil ophæve forbudet mod narkotika	.27 (N=127)	.70 (N=127)
Folk demonstrerer, fordi regeringen ikke gør nok mod arbejdsløsheden	.80 (N=126)	.63 (N=119)
Folk demonstrerer, fordi regeringen ikke vil ophæve forbudet mod narkotika	.81 (N=131)	-.03 (N=131)

¹⁾ Holdninger til politiske spørgsmål blev målt ved hjælp af følgende spørgsmål, »Synes De, at det offentlige skal gøre noget mere for at bekæmpe arbejdsløsheden?« og »Synes De, at Folketinget bør vedtage en lov, der ophæver forbudet mod narkotika?«

²⁾ Koefficienterne i tabel 6 er Gamma koefficienter.

I tabel 6 præsenteres resultaterne af en komparativ analyse af virkningerne af demokratiske værdier og holdninger til politiske spørgsmål på tolerance overfor demokratiske handlinger i konkrete sammenhæng. Tabellen indeholder som eksempler på demokratiske handlinger kritik af regeringen og afholdelse af en fredelig demonstration, som eksempler på politiske spørgsmål bekæmpelse af arbejdsløsheden og forbud mod narkotika. Det er således muligt at analysere fire hypotetiske situationer: kritik af regeringen for ikke at gøre nok for at bekæmpe arbejdsløsheden; kritik af regeringen fordi den ikke vil ophæve forbudet mod narkotika; afholdelse af demonstrationer fordi regeringen ikke gør nok mod arbejdsløsheden; og afholdelse af demonstrationer fordi regeringen ikke vil ophæve forbudet mod narkotika. Dette design muliggør en sammenligning af effekten af to demokratiske værdier i tilfælde af to politiske spørgsmål og effekten af to politiske spørgsmål for to demokratiske værdier. Tabel 6 viser, at holdning overfor kritik af regeringen og overfor afholdelse af en fredelig demonstration begge korrelerer med demokratiske normer, men korrelationernes størrelse er markant forskellig: Gamma er .34 for kritik af regeringen m.h.t. bekæmpelse af arbejdsløsheden og .27 m.h.t. ophævelse af forbudet mod

narkotika, mens Gamma er .80 for afholdelse af en fredelig demonstration m.h.t. arbejdsløshedens bekæmpelse og 0.81 m.h.t. ophævelse af forbudet mod narkotika. Det vil erindres, at tabel 5 viste en tilsvarende forskel (omend noget mindre udtalt) mellem korrelationerne for kritik af regeringen (Gamma lig .72 og .71) og afholdelse af en demonstration (Gamma lig .86 og .82). Disse data antyder, at den funktionelle sammenhæng mellem demokratiske normer og værdier ikke er konstant, men varierer i betydelig grad afhængig af den involverede værdi. Måske kan en del af denne forskel skyldes, at ikke alle demokratiske handlinger er lige vellidte i befolkningen, og at afholdelse af en demonstration er mere kontroversiel end kritik af regeringen. Vore data yder en smule støtte for dette synspunkt, idet 81.2 procent af respondenterne mener, at kritik af regeringen altid bør tillades, mens 74.4 procent mener, at deltagelse i fredelige demonstrationer bør altid tillades. Endelig antyder tabel 6, at holdninger til politiske stridsspørgsmål har en selvstændig virkning på demokratiske normer. Holdning til bekæmpelse af arbejdsløsheden korrelerer både m.h.t. kritik af regeringen (Gamma lig .65) og afholdelse af en fredelig demonstration (Gamma lig .63). Oplysningerne om holdning til ophævelse af forbudet mod narkotika overrasker, idet korrelationen er .70 m.h.t. kritik af regeringen, men blot -.03 m.h.t. afholdelse af en fredelig demonstration. Forfatteren har ikke kunnet forklare denne forskel.

Forklaring på uoverensstemmelsen mellem demokratiske værdier og normer ved hjælp af multivariat statistisk analyse

Et statistisk problem ved den bivariate dataanalyse beskrevet ovenfor er den implicite forudsætning om, at de uafhængige variable ikke er korreleret med hinanden. Holder denne forudsætning ikke stik, kan korrelationen mellem den afhængige og uafhængige variabel skyldes en tredje variabel. Dette problem løses i dette tilfælde ved at indføre statistisk kontrol for tredje og fjerde variabel i dataanalysen. Den optimale fremgangsmåde ville være at foretage statistisk kontrol ved hjælp af multivariate krydstabuleringer, men antallet af observationer i de forskellige celler bliver for lille på grund af den beskedne stikprøvestørrelse. Vi vil i stedet anvende multipel regressionsanalyse, som estimerer sammenhængen mellem en uafhængig og en afhængig variabel i form af en regressionskoefficient, samtidig med at den kontrollerer for effekten af de øvrige variable i modellen. Forudsætningen, om at de uafhængige variable ikke må være korreleret, er fjernet. Til gengæld introduceres de almindelige forudsætninger for elementær regressionsanalyse, såsom lineær og additiv sammenhæng mellem afhængig og uafhængige variable, homoskedasticitet, måling af variable på intervalniveau og ingen statistisk interaktion. Da disse forudsætninger næppe generelt er opfyldt i vore data, bør resultaterne af den følgende

analyse læses med en vis skepsis, idet det dog skal bemærkes indledningsvis, at de bekræfter og uddyber den bivariate analyses resultater.

Tabel 7. Multivariat analyse af sammenhængen mellem demokratiske normer, gruppeevalueringer, demokratiske værdier og holdninger til politiske spørgsmål

Hypotetisk situation	Gruppe	Demo- kratisk handling	Politisk spørgsmål	R ²
Militærnægtere kritiserer regeringen	.28 ¹⁾	.31	–	.20
Pensionister kritiserer regeringen	.11	.42	–	.18
Offentlige ansatte personer kritiserer regeringen	.16	.42	–	.21
Militærnægtere afholder en demonstration	.25	.44	–	.31
Pensionister afholder en demonstration	.12	.56	–	.31
Regeringen kritiserer for ikke at gøre nok for at bekæmpe arbejdsløsheden	–	.07	.11	.02
Regeringen kritiseres for ikke at ville ophæve forbudet mod narkotika	–	.18	.31	.12
Folk demonstrerer, fordi regeringen ikke gør nok mod arbejdsløsheden	–	.55	.12	.33
Folk demonstrerer for at få ophævet forbudet mod narkotika	–	.32	.09	.11
At der indsamles underskrifter for at få Danmarks hjælp til U-landene udvidet	–	.44	.31	.32
Fagforeningsfolk samler underskrifter for at få Danmark ud af Fællesmarkedet	.10	.34	.47	.38

¹⁾ Tallene i de første tre søjler i tabel 7 er standardiserede regressionskoefficienter.

Tabel 7 indeholder en serie standardiserede regressionskoefficienter, som udtrykker graden af lineær sammenhæng mellem demokratiske normer, gruppeevalueringer, demokratiske værdier og holdninger til politiske spørgsmål, samt en række kvadrerede multiple korrelationskoefficienter, som angiver regressionsmodellernes forklaringskraft. Det ses, at effekten af gruppeevalueringer på demokratiske normer er mindre end effekten af demokratiske værdier i alle seks hypotetiske situationer, samt at effekten er større for en »out-gruppe« (militærnægtere) end for en »in-group« (pensionister). Disse resultater kan måske tildels tilskrives det danske samfunds homogene karakter. Danmark har ingen sprogbarrierer (i modsætning til e.g. Belgien og Schweiz), race eller etniske skel (i modsætning til e.g. U.S.A.), religiøse divergenser (i modsætning til e.g. Holland og Nordirland) eller regionale modsætninger (i modsætning til e.g. England og Spanien). Det er derfor mere vanskeligt at lokalisere kontrover-

sielle »out-groups« (som har betydelig virkning på dannelsen af demokratiske normer) i det danske end e.g. i det amerikanske samfund. Det vil i den forbindelse erindres, at de amerikanske undersøgelser citeret ovenfor netop med stor succes introducerede kommunister, ateister, socialister, negre og andre negative referencegrupper i studiet af sammenhængen mellem demokratiske værdier og normer.¹⁴⁾

Tabel 7 viser desuden i overensstemmelse med resultaterne af den bivariate analyse, at holdning til politiske spørgsmål har en variabel, men undertiden stærk effekt på demokratiske normer. I de givne hypotetiske situationer ses ophævelse af forbudet mod narkotika og Danmarks medlemskab af Fællesmarkedet at være politiske spørgsmål, der har en markant virkning på dannelse af demokratiske normer, større end virkningen af de demokratiske værdier. Det forbliver imidlertid uklart, præcis hvilken type af politiske spørgsmål, der har særlig virkning på demokratiske normer. En undersøgelse med en større stikprøve, der inddrager et bredere udsnit af hypotetiske politiske situationer, vil formentlig vise, at kontroversielle politiske spørgsmål har en stærkere effekt end ikke-kontroversielle spørgsmål. Tabel 7 viser således, at øget offentlig bekæmpelse af arbejdsløsheden, hvilket støttes af 81.5 procent af respondenterne, har effektkoefficienter på blot .11 og .12, mens dansk udtræden af Fællesmarkedet, som 49.6 procent ønsker, har en koefficient på .47, og forøget dansk hjælp til U-landene, hvilket 29.6 procent ønsker, har en koefficient på .31.¹⁵⁾

Koefficienterne i den højre søjle af tabel 7 angiver vor funktionssætnings evne til at forklare variansen i respondenternes demokratiske normer. Tallene maner til beskedenhed: Vi kan i bedste tilfælde kun forklare en trediedel af variansen og typisk omkring en femtedel. Adskillige tekniske faktorer, som ikke vedrører funktionssætningsens validitet, hjælper formentlig med til at reducere dens empiriske forklaringskraft: den afhængige variabels dichotome natur, manglende præcision m.h.t. måling af respondenternes position på de fire variable, ordinalt i stedet for intervalmåleniveau og forekomsten af ikke-lineære eller endog non-monotone variabelsammenhæng. Andre faktorer vedrører regressionsmodellernes korrekte specifikation. Vi har her valgt den simplest mulige form, nemlig en lineær kombination af de uafhængige variable, men måske vil tilføjelse af interaktionstermer af første og anden orden forøge modellernes forklaringskraft. (For eksempel er det måske kombinationen af militærnægtelse og kritik af regeringen, der får respondenter til at beslutte, om militærnægtelse bør have tilladelse til at kritisere regeringen). En anden mulig respecifikation af

14) Et komparativt studium af forskellige komponenters vægt i amerikanske, tyske og japanske studenters holdninger til komplekse stimuluspersoner (varierende m.h.t. race, erhverv, religion og nationalitet) fandt markante tværnationale forskelle. E.g. var den vægtigste komponent i U.S.A. race, men erhverv i Tyskland og Japan, se Triandis, Davis og Takezawa, Op.cit.

15) Forventningen om at kontroversielle politiske spørgsmål har en stærkere effekt end ikke-kontroversielle spørgsmål på den demokratiske normdannelse, bekræftes af en amerikansk undersøgelse, se Lawrence, Op.cit. p. 89.

regeressionsmodellerne vedrører de uafhængige variables direkte effekter. Den fynske undersøgelse antyder, at de afhænger af variabelenes kontroversielle status i svarpersonernes øjne. Måske vil modellernes forklaringskraft øges ved at lade »kontroversiel status« – eller »centralitet« – interagere med hver af de uafhængige variable.¹⁶⁾ Det bør dog til slut tilføjes, at tidligere udforskning af politiske holdninger tyder på, at selv de bedste modeller næppe vil kunne opnå en forklaringsgrad, der overskrider omkring halvtreds procent.¹⁷⁾

Konklusioner

Det er et betydningsfuldt demokratisk dilemma, at borgernes tolerance overfor demokratiske handlinger mindskes, når disse sættes i konkrete situationssammenhæng. Tidligere undersøgelser såvel som undersøgelsen fra Fyn antyder, at den demokratiske konsensus smuldrer bort ved overgangen fra princip til praksis. På Fyn varierer støtten for demokratiske handlinger i almindelighed fra handling til handling, men i hvert tilfælde er et komfortabelt flertal tolerant. I de konkrete hypotetiske situationer er flertallet mere spinkelt, og i et par tilfælde er det forvandlet til et klart mindretal. Som skema for forklaring på denne empiriske uoverensstemmelse mellem demokratiske værdier og normer har jeg foreslået en funktionssætning med tre facetter: aktørgruppe, demokratisk handling og politisk formål. Det er sandsynliggjort ved hjælp af bivariat og multivariat dataanalyse, at alle tre uafhængige variable har separate effekter på demokratiske normer, omend disse effekter varierer fra variabel til variabel og fra situation til situation.

Et interessant problem for videregående empirisk arbejde med funktionssætningen er identifikationen af mønstre i de effektkoefficienter, som regressionsanalysen producerer. En effektkoefficient kan opfattes som et kvantitativt mål på den vægt eller det tryk, respondenter tillægger et nøgleord i en sætning, når

16) Begrebet centralitet diskuteres e.g. i Philip E. Converse, »Attitudes and Non-attitudes: Continuation of a Dialogue«, i Edward R. Tufts (ed.), *The Quantitative Analysis of Social Problems* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1970), pp. 168–69, og i Herbert E. Krugman, »The Impact of Television Advertising: Learning without Involvement«, *Public Opinion Quarterly* (Efteråret 1965), pp. 349–56. Harry C. Triandis skriver følgende om holdningers dimensioner, »... the individual may differentiate among many parts of the attitude object; he may experience the attitude object with differing degrees of salience, may employ a temporal frame of reference in thinking about it, may have much or little information about it, may experience differing degrees of affect, may be oriented to approach, avoid or be hostile toward it, and may have a preference for certain proposals for collective action toward it«. Citeret fra Triandis, »Toward an Analysis of the Components of Interpersonal Attitudes«, p. 228.

17) Dette viser e.g. forskningen om amerikaneres kandidatpræferencer i præsidentvalg (holdninger de fleste respondenter ikke gennemtænker for første gang, når de udspørges), der ofte forklares ved en lineær kombination af adskillige af de partipolitiske holdninger, som ligger nærmest ved kandidatpræference i det postulerede kausalfelt, se Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller og Donald E. Stokes, *The American Voter, An Abridgement* (New York: John Wiley and Sons, 1964), kap. 3, og Donald E. Stokes, »Some Dynamic Elements of Contests for the Presidency«, *American Political Science Review*, Vol. 60 (marts 1966), pp. 19–28.

de bestemmer sig til at billige eller forbyde den i sætningen beskrevne situation. En sætnings mening afhænger som bekendt af det mønster af tryk, som tillægges sætningens ord i udtale og opfattelse. (Således har e.g. sætningen »Jeg må gå nu« fire mulige meninger, alt afhængig af hvilket ord der accentueres: 1. »Jeg selv må gå nu«; 2. »Jeg må nødvendigvis gå nu«; 3. »Jeg må spadserer nu«; og 4. »Jeg må gå øjeblikkelig«). Socialforskningsinstituttets interviewere blev ikke instrueret om at oplæse spørgsmålene om de demokratiske normer på nogen bestemt måde, og de har formentlig accentueret nøgleordene nogenlunde ens. Men der er ingen tvivl om, at respondenterne selv har tildelt nøgleordene forskellig vægt, når de opfattede et spørgsmål og kombinerede deres værdi for at nå frem til et svar. De politiske filosoffer, som beskæftigede sig med den demokratiske konsensusproblematik før fremkomsten af empiriske undersøgelser, forudsatte at borgerne ville lægge den fulde vægt på den involverede demokratiske værdi, en forudsætning der åbenbart ikke er empirisk belæg for. En mere plausibel antagelse, som dog ikke kunne testes direkte i den fynske undersøgelse, går ud på, at en respondents fordeling af tryk på et spørgsmåls nøgleord afhænger af disse nøgleords centralitet for ham, opfattet her som den mængde tid han har investeret i tanker på det pågældende fænomen, eller de bekymringer som det pågældende fænomen giver ham.¹⁸⁾

Vi har iagttaget, at de fynske respondenter lægger mere vægt på demokratiske værdier end på aktørgrupper, når de besvarer demokratiske normspørgsmål. En plausibel forklaring er, at Danmark ikke har racemæssige, etniske, religiøse, sproglige eller regionale skel. Man kunne måske finde befolkningsgrupper med større potentiel effekt på den demokratiske normdannelse end vore militærnægttere, e.g. forbrydere, nazister, sindssyge og fremmedarbejdere. Disse grupper er imidlertid ikke politiske aktørgrupper i dagens Danmark. Vi har også bemærket, at de fynske respondenter lægger vægt på deres stillingtagen til politiske spørgsmål (undertiden mere end på deres demokratiske værdier), når de besvarer demokratiske normspørgsmål. I Danmark er politiske stridsspørgsmål (såsom vor hjælp til U-landene, vort medlemskab af Fællesmarkedet og forbudet mod narkotika) formentlig den vigtigste kilde til store uoverensstemmelser mellem demokratiske værdier og normer. Når de forventede omkostninger bliver tilstrækkelig store (for eksempel flere snese dødsfald pr. år m.h.t. frigivelse af narkotikasalget), lægger den typiske respondent større vægt på det pågældende politiske formål end på den engagerede demokratiske værdi.

Variationer i den demokratiske værdis virkning på den demokratiske norm-

18) Samuel Stouffer fandt, at hans amerikanske svarpersoners tolerance overfor kommunister var negativt korreleret med deres opfattelse af kommunister som en trussel, se Stouffer, *Op.cit.*, p. 194. Den tidligere omtalte tendens for de fynske respondenter (og interviewere) til at udtale, at flere af normspørgsmålene gentog sig selv, kan måske skyldes, at et af nøgleordene (e.g. aktørgruppen) ikke var centralt for dem. I så fald ville de opfatte spørgsmål med forskellige aktørgrupper men identiske demokratiske værdier og politiske spørgsmål som værende (næsten) identiske.

dannelse i forskellige befolkningsgrupper er ikke berørt i denne artikel p.g.a. vor undersøgelses beskedne stikprøvestørrelse. I det landsomfattende projekt vil hypoteser om demokratiske værdiers differentielle accentuering i normudsagn i forskellige grupper af den danske befolkning blive afprøvet. Tidligere forskning tyder på, at folk lærer demokratiske holdninger i tidens løb, bl. a. i familie og skole.¹⁹⁾ De faktorer, der fremmer socialisering af demokratiske holdninger, kan derfor forventes at korrelere med tryk på den demokratiske værdi i normspørgsmål. De højtuddannede respondenter kan således forventes at lægge mere vægt på den demokratiske værdi end lavtuddannede respondenter.²⁰⁾ Desuden kan medlemmer af de højtstående socialgrupper forventes at accentuere demokratiske værdier mere end de lavtstående socialgrupper, idet de førstnævnte i højere grad baserer deres stillingtagen til normspørgsmål på andres forventninger om deres demokratiske adfærd, mens de sidstnævntes stillingtagen i højere grad bestemmes af egne erfaringer.²¹⁾ Empiriske analyser af demokratiske værdiers vægt i normudsagn fremsat i forskellige befolkningsgrupper kan bidrage til at præcisere vort portræt af det demokratiske menneske.

19) Se Gabriel A. Almond og Sidney Verba, *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (Boston og Toronto: Little, Brown and Company, 1965), kap. 11; Paul M. Sniderman, *Personality and Democratic Politics* (Berkeley: The University of California Press, 1975), pp. 191-203; og Joseph Adelson og Robert P. O'Neil, »Growth of Political Ideas in Adolescence«, *Journal of Personality and Social Psychology* (1966), Vol 4, No. 3, pp. 295-306.

20) Se Lawrence, Op.cit., pp. 96-99.

21) Dette argument bruges om børns politiske involvering af Carsten Jarlov og Lise Togeby, »Socialisering til politik – eller hvordan man bliver politisk involveret«, *Politica*, 10. årgang, nr. 3 (1978), p. 30.